

ние. СПб., 1874. 7. Гордон А. Представительство в гражданском праве. СПб., 1879. 8. Дрониов В.К. Наследственное право Украинской ССР. К., 1974. 9. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, І. В. Жилінкова та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. К., 2004. Т. 2. 10. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України // Офіційний вісник України. 2004. №10. Ст.639. 11. Сібільов М. Зміст цивільно-правового договору // Вісник Академії правових наук України. 2003. № 1(32). 12. Сібільов М. М. Співвідношення актів цивільного законодавства і договору та базові моделі регулювання договірних відносин за чинним Цивільним кодексом України // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. 2004. № 4 (12). 13. Иоффе О. С. Обязательственное право. М., 1975. 14. Плеханова В. В. Вопросы теории и истории исполнения завещаний в гражданском праве России / Актуальные проблемы гражданского права. Вып. 5. Сб. статей. Под ред. проф. Витрянского В. В. М., 2002.

Надійшла до редколегії 31.10.07

Д. О. Бондаренко

НАБУТТЯ (ПРИДБАННЯ) ТА ВИНИКНЕННЯ ПРАВА ВЛАСНОСТІ ЯК РІЗНІ ПРАВОВІ ЯВИЩА

Сучасний термінологічно-мовний матеріал чинних правових актів, передовсім кодексів, а також усіх інших нормативних актів України є складним, багатоплановим, характеризується новизною понятійного апарату. Навіть з огляду на власне фізичний обсяг останнього, можна стверджувати, що він являє собою безпрецедентне явище в українській правничій мові. Будучи певною мірою професійним «обличчям» вітчизняної нормотворчої діяльності, термінологічно-мовний матеріал висвітлює її досягнення і невдачі. Для запобігання невдачам потрібний цілий комплекс лінгвістично-правових досліджень та термінологічних напрацювань. Досвід комісії з питань правничої термінології, створеної у серпні 1995 р., показав, що розгортання процесу кодифікації українського законодавства потребує не тільки удосконалення методологічних засад лінгвістично-правового опрацювання правових текстів, а й єдиного підходу до здійснення термінологічно-мовних робіт, системного усвідомлення суті й характеру їх предмета.

Особливої гостроти це питання набуло під час кодифікації – підготовки проектів Цивільного, Кримінального, Кримінально-процесуального кодексів України, оскільки йшлося про виявлення сенсу правових понять, що явно чи приховано потребували термінологічної корекції, та винайдення відповідних засобів для їх адекватного відтворення [1]. Значною мірою воно зачепило й цивільне законодавство, де існує велика кількість термінів, які потребують уточнення у зв'язку з труднощами при їх вживанні. Це стосується, зокрема, таких понять, як «*набуття*» права власності (далі – *набуття*), «*придбання*» права власності (далі – *придбання*) та «*виникнення*» права власності (далі – *виникнення*), які інколи отождожуються як у цивільно-правовій науці, так і на практиці. Причиною цього є відсутність їх понятійно-термінологічного роз-

криття у законодавстві. Проаналізувати ці поняття та встановити їх лінгвістично-правову сутність є метою даної статті.

Звернемося спочатку до порівняльного аналізу вживаних у цивільному законодавстві термінів «набуття» та «придбання». ЦК України містить обидва терміни, але жодному з них не дає будь-якого тлумачення. Так, термін «придбання» має місце у наступних статтях ЦК України: 48, 145, 147, 153, 155, 156, 195, 357, 366, 377, 384, 388, 411, 656, 673, 703, 707, 708, 711, 777, 806, 822, 911, 1018, 1023, 1195, 1202.

У свою чергу, термін «набуття» міститься у таких статтях ЦК України: 48, 115, 328, 329, 330, 331, 332, 334, 335, 336, 338, 341, 343, 344, 345, 348, 368, 388, 593, 656, 806, 1030, 1157, 1212, 1213, 1214, 1215, 1224.

Цікавим є той факт, що у деяких випадках в одній статті законодавець застосовує відразу два терміни. Так, наприклад, у п. 2 ст. 48 ЦК України («Правові наслідки появи фізичної особи, яка була оголошена померлою») вживається термін «придбання»: «Незалежно від часу своєї появи фізична особа, яка була оголошена померлою, має право вимагати від особи, яка володіє її майном, повернення цього майна, якщо воно збереглося та безоплатно перейшло до неї після оголошення фізичної особи померлою, за винятком майна, *придбаного* (курсив – Д. Б.) за набувальною давністю, а також грошей та цінних паперів на пред'явника». У п. 3 тієї ж статті вже застосовується термін «набуття»: «Особа, до якої майно перейшло за відплатним договором, зобов'язана повернути його, якщо буде встановлено, що на момент *набуття* (курсив – Д. Б.) цього майна вона знала, що фізична особа, яка була оголошена померлою, жива».

Таким же не витлумаченим є вживання вказаних термінів у ст. 656 ЦК України («Предмет договору купівлі-продажу»): «Предметом договору купівлі-продажу може бути товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (*придбаний, набутий*) (курсив – Д. Б.) продавцем у майбутньому». Зі змісту статті випливає, що законодавець ототожнює дані поняття, але роз'яснення з цього приводу відсутні. Необхідно зазначити, що й українська наука не дає відповіді на порушене питання, оскільки аналіз та співвідношення вказаних термінів практично не проводиться.

Автори Російсько-українсько-англійського словника правничої термінології дають тлумачення, згідно з яким як правничий термін – відповідник до російського *приобретать* у загальному значенні «ставати власником чого-небудь, діставати, здобувати кого-, що- небудь» слід вживати термін **набувати, набути**. На означення більш вузького поняття «ставати власником чого-небудь, переважно купуючи» українська мова виробила термін **придбавати**,

придбати. Слово «купувати», «купити», як юридичний термін – відповідник *приобретать* пропонується не вживати, оскільки воно відповідає російському **покупать, купить** [2, с. 329–331].

Словник української мови розкриває термін «придбати» як: 1) ставати власником чого-небудь // Наживати, нагромаджувати майно, гроші і т. ін. // Купувати, призначати для кого-, чого-небудь; 2) знайти собі друзів, знайомих, товаришів; 3) зазнати щастя, біди, клопоту [3, с. 604]. Термін «набути» у словнику має значення: 1) ставати власником кого-, чого-небудь, діставати, здобувати кого-, що-небудь; 2) набирати чого-небудь, здобувати щось (про ознаку, якість і т. ін.); 3) ставати, робитися яким-небудь; 4) відслужувати, відробляти де-небудь певний час [4, с. 20–21].

ЦК РФ використовує лише один термін, а саме «приобретение». Так, п. 1 ст. 218 ЦК РФ вказує: «Право собственности на новую вещь, изготовленную или созданную лицом для себя с соблюдением закона и иных правовых актов, *приобретается* (курсив – Д. Б.) этим лицом».

У той же час, якщо звернутися до російсько-українського словника, термін «приобретение» перекладається як: 1) (действие) придбання, набуття; (неоконч. действие – еще) набування; купівля; купування; здобуття; здобування; діставання; набирання; 2) (приобретенная вещь) придбання, покупка; 3) (достижение) надбання, здобуток [5, с. 549].

Напевне терміни «набуття» та «придбання» – синоніми, які були створені шляхом перекладу російського терміна «приобретение» українською мовою. У зв'язку з цим треба зробити застереження, що, йдучи шляхом поповнення термінології, так само як і шляхом створення нових слів, варто бути надзвичайно обережним, щоб уникнути суб'єктивізму й домінування власних уподобань над принципами й закономірностями формування та функціонування правових текстів. Необґрунтовані новації в такій делікатній і консервативній сфері, як юридична термінологія, можуть знову ж таки призвести до порушення принципу автентичності.

Академік В. Я. Тацій стверджує, що неприпустимо з погляду елементарної логіки застосовувати декілька термінів для позначення одного й того самого явища, як і позначати різні явища одним і тим самим терміном [6, с. 9]. Цю ж думку розвиває відомий теоретик права П. Рабінович: «Пізнавальною особливістю понять – причому особливістю найціннішою – є те, що вони фіксують, «схоплюють» глибинні, суттєві властивості усіх явищ певного роду (типу, класу). І якщо такі відображення будуть точними, адекватними, то й у кожному з цих випадків істинне поняття буде тільки одне [7, с. 4].

Щодо розглянутих термінів «придбання» і «набуття» стосовно права власності пропонуємо у подальшому використовувати один термін – «набуття». Обґрунтуємо цю позицію.

ЦК України окремо виділяє термін «набуття» у гл. 24 («Набуття права власності»), де йдеться про: підстави набуття права власності (ст. 328 ЦК України); набуття права власності юридичною особою публічного права (ст. 329 ЦК України); набуття права власності на перероблену річ (ст. 332 ЦК України); момент набуття права власності за договором (ст. 334 ЦК України); набуття права власності на безхазяйну річ (ст. 335 ЦК України); набуття права власності на знахідку (ст. 338 ЦК України); набуття права власності на скарб (ст. 343 ЦК України) тощо. Термін «придбання» тут законодавець окремо не виділяє.

Також як довід згадаємо категорію «набувальна давність» (ст. 344 ЦК України), де слово «набувальна» походить від терміна «набуття». Адже категорія «придбавальна давність» не зустрічається ні в законодавстві, ні в юридичній літературі. Більше того, потенційний власник майна іменується «набувачем», але ніяк не «придбавачем».

Отже, використання терміна «набуття» щодо права власності є більш коректним, зважаючи на його лінгвістично-правову сутність.

Перейдемо до порівняльного аналізу понять «виникнення» та «набуття». Зауважимо, що здебільшого в юридичній літературі вони живляються як синоніми, однак висловлюються думки щодо необхідності їх розрізнення. Наведемо деякі з них.

Так, російські цивілісти Е. А. Суханов і В. П. Грибанов розглядають поняття «виникнення» як більш загальне відносно терміна «набуття». Таку думку вони обґрунтовують тим, що «більшість підстав виникнення права власності відноситься до групи юридичних дій» [8, с. 205]. Отже, вчені розглядають набуття права як різновид виникнення права, де специфіка останнього полягає у тому, що воно є результатом об'єктивації волі суб'єкта, у якого виникає право.

На думку російського вченого А. В. Лисаченка, виникненням права можна назвати всякий початок існування нового суб'єктивного цивільного права: права не було – воно виникло, незалежно від дій суб'єкта. Набуття ж припускає якийсь вольовий за своєю суттю процес, результатом якого стає початок існування права» [9, с. 22–23].

У той же час інший російський цивіліст П. М. Ходирев наголошує на тому, що позиція вчених, яка вказує на усвідомлені, цілеспрямовані дії набувача, заснована на невірному тлумаченні слова «приобретение»: «Приобретение права собственности – это переход из состояния, в котором лицо не являлось собственником конкретной вещи, в состояние, в котором то же лицо является

собственником вещи. Этот переход считается состоявшимся в момент возникновения права собственности на вещь у приобретателя («возникнуть» – начаться, образовываться, зародиться». І далі: «Термины «приобретение» и «возникновение» описывают одно и то же явление, но с разных сторон: *лицо приобретает* право собственности, но *право собственности возникает* у приобретателя» [10, с. 57–58]. Таку ж думку висловлює і А. А. Ярошенко: «термин «переход права собственности» носит условный характер, «ибо «переходить» к лицу может лишь вещь, а право возникает при условиях, предусмотренных законом» [11, с. 69].

Враховуючи вищенаведене, можна стверджувати, що між вченими з цього питання є певна неузгодженість, хоч доводи кожного з них мають свій сенс. Деякі суперечності вбачаємо в неповному дослідженні визначень термінів «виникнення» і «набуття», розкриття яких потребує використання і застосування терміна «перехід».

Звернемося до Великого тлумачного словника української мови, в якому термін «виникати» означає: 1) зароджуватися, ставати дійсним, існуючим. // З'являтися. // Відбуватися; 2) показуватися, ставати видним. // Поставати в уяві [12, с. 439–440]. Термін «набувати» у тому ж словнику означає: 1) ставати власником кого-, чого-небудь. // Купувати. // Збирати, наживати, нагромаджувати протягом якогось часу; 2) набирати чого-небудь, здобувати щось (про ознаку, якість і т. ін.); 3) ставати, робитися яким-небудь; 4) відслужувати, відробляти де-небудь певний час [13, с. 20–21]. Із запропонованого тлумачення випливає, що термін «набувати» більш загальний, ніж термін «виникати».

Але цими термінами щодо права власності не можна обмежуватися – варіантність способів набуття (як загальної, вихідної категорії) потребує введення терміна «перехід». У цьому випадку *виникнення права власності і перехід права власності здійснюється за допомогою двох способів набуття права власності*, де первісний спосіб приводить до виникнення права власності, а похідний – до переходу. Причому набуття права власності (будь то виникнення або перехід) є завжди вольовими діями. Так, в особи, що знайшла загублену річ, виникає право власності, а фактом набуття (за наявності умов, зазначених у ст. 338 ЦК України) є волевиявлення набути.

Таким чином, терміни-поняття «набуття» і «придбання» щодо права власності є тотожними за лінгвістично-правовою сутністю, а термін «набуття» є вихідним, ширшим за термін «виникнення». Саме термін «набуття» (згідно з його тлумаченням) є визначальним і заслуговує на утвердження як базового, коли мова йде про право власності. Він здатний акумулювати зв'язки між іншими термінами в цій сфері («виникнення», «перехід»). Терміни «виникнення» і

«перехід» вживаються щодо права власності, є вольово-діяльними способами набуття права власності. Щоб досягти визначеності у термінології, саме в таких значеннях їх доцільно використовувати в законодавстві, юридичній науці та практиці.

Список літератури: 1. Офіційний вісник України. 1997. Ч. 1-22. 2. Воробйова С., Зайцев Ю., Соломашенко Н. Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології. Труднощі терміновживання / Загальна редакція Ю. Зайцева. К., 1994. 3. Словник української мови. К., Т. VII. 1976. 4. Словник української мови: В 11 т. / Під ред. В. О. Винника, Л. А. Юрчука. К., 1970. Т. 5. 5. Русско-украинский словарь / Під ред. И. А. Варченко. К., 1962. 6. Таций В. Я. Методологічні проблеми правової науки на етапі формування правової, демократичної, соціальної держави. / Методологічні проблеми правової науки. Х., 2003. 7. Рабинович П. Сутність праворозуміння // Право України. 2007. №9. 8. Гражданское право: В 2 т. Т. 1: Учебник / Под ред. Е. А. Суханова. М., 1994. 9. Лисаченко А. В. Приобретение права собственности: Дис. ... канд. юрид. наук. Екатеринбург, 2002. 10. Ходырев П. М. Понятие и виды оснований приобретения права собственности / Вестник Удмуртского университета. Правоведение. 2007. №6. 11. Ерошенко А. А. Личная собственность в гражданском праве. М., 1973. 12. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К., 1970. Т. 1. 13. Великий тлумачний словник сучасної української мови. К., 1974. Т. 5.

Надійшла до редколегії 12.11.07

О. Б. Онишко

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ СІМЕЙНОГО ПРАВА ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Виникнення нової незалежної держави – Другої Речі Посполитої (далі – ДРП) у 1918 р. стало великим досягненням польського народу у тривалій боротьбі за незалежність протягом багатьох століть. Під час формування кордонів до ДРП були приєднані споконвічно непольські території, які до 1918 р. належали до Австро-Угорщини, Німеччини та Росії. На кожній із територій існувало своє законодавство, яке враховувало менталітет одного, окремо взятого народу.

У перші роки після отримання Польщею незалежності на її території діяли різні правові системи: німецьке та пруське право, австрійське, угорське (на територіях Спіж і Орава), французьке право, право Російської імперії. Будучи однотипними на перший погляд, ці правові системи різнилися між собою, адже відбивали певний конкретний рівень соціально-економічного та політичного розвитку країн-учасниць поділів. Польська влада визнавала попереднє законодавство як тимчасове, скасовувавши лише ті положення, які суперечили національним інтересам польського народу. Основним завданням нової держави – Другої Речі Посполитої – у законодавчій сфері була спочатку уніфікація права, а потім його кодифікація, тобто розробка нових національних систем кримінального, цивільного, адміністративного, трудового, сімейного права [1, с. 386–388].